De Levende Natuur 77 (9):185-190 (1974)

SEPTEMBER 1974 JAARGANG 77, AFL. 9

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

Terugval in dagvlinderstand na hoopvol begin

D. M. DE VRIES en G. DE VRIES-SMEENK

De zonnige vlinderzomer van vorig jaar (D.L.N. 76: 233-238) met daaropvolgende zeer zachte winter hadden alreeds de talloze gelede dieren een flinke ruggesteun gegeven. Toen daarna de lieve lente verrassend vroeg over ons kwam (D.L.N. 77: 25-28), de bloesem bereids in grasmaand de boomgaarden tooide en de zon almaar overdadig bleef stralen, leek er in de voorzomer voor de lustig ronddartelende kapellen geen vuiltje aan de lucht. Maar de droogte wist van geen wijken en de nachten bleven, soms veel, te koud voor de tijd van het jaar. Aanzienlijke droogte- en vorstschade aan de aanvankelijk zo weelderig ontloken plantengroei (D.L.N. 77: 145-148) was hiervan het nare gevolg. Wellicht heeft het tot einde juni te droge en schrale weer toch ook de droogtegevoelige witjes geen goed gedaan.

Een onverwachte domper op onze nog hooggestemde verwachtingen gaf daarna de voor de uiteindelijke ontwikkeling van de vlinderstand zozeer belangrijke maand juli, evenals dit in 1970 (D.L.N. 74: 37-39) het geval was geweest. Eensklaps was het weersbeeld grondig gewijzigd. In Zuid-Europa hadden de koele lage-drukgebieden, die er dit voorjaar heer en meester waren, plaats gemaakt voor snikheet hoge-drukweer, zoals voor ginds betamelijk. Hier te lande zaten we maar weer opgescheept met het o zo vertrouwde onstandvastige weer met zo nu en dan wat zon en aan vruchtbaarheid brengende regen geen gebrek meer. Ditmaal boven-

De Levende Natuur 77 (9):185-190 (1974)

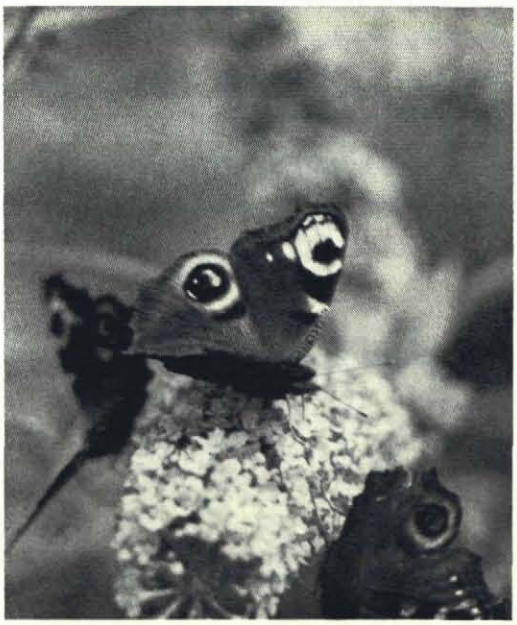

Fig. 1. *Drie Dagpauwogen* (Inachis io). *Naar kleurenfoto.*

dien met ergerlijk weinig zomerse dagen. Wat dat betreft liet „zomer" 1974 het in Noordwest-Europa wel deerlijk afweten! De tegenstelling was dan ook heel schril, toen wij, in de laatste decade van juli terugkomende vanuit Italiaanse Alpendalen, nog steeds onder de indruk van de bonte wemeling van een keur van kapellen rondom kleurige bloemenpracht, in ons landje vrijwel geen vlinder konden bespeuren; wel des te meer vogels! Hierbij dient echter wel bedacht te worden, dat dagvlinders pas de vlerken uitslaan bij milde temperatuur en in het bijzonder levendig worden door heldere zonnestraling. Bovendien is juli in de lage landen een echte rupsenmaand, zo tussen de vlindergeneraties in. De ware vlindertijd ligt bij ons tussen eind juli en half september met naar het eind sterk afnemende soortenrijkdom. Uiteraard zijn ook dan de hoeveelheidsverhoudingen zeer verschillend, waarbij warme zomers natuurlijk de kroon spannen, daar dan ook de zozeer verbeide zuidergasten alhier terecht kunnen.

Bepalen wij ons nu weer tot de afgelopen teleurstellende zomer! Oogstmaand eenmaal in het land zijnde met nog maar steeds te veel bedekte luchten, gingen we het lot van de vlinderbevolking wel zeer somber inzien. Maar ziedaar, tegen halvermaand, dus nog voor het einde van de beruchte hondsdagen, ging het weer waarempel opknappen. Daardoor kregen wij alsnog voldoende gelegenheid om in het tijdsbestek tot half september de zo nodige vlindertellingen te vervolgen, welke sinds 1969 in de drie bloementuinen van het Wageningse Arboretum en het Nationale Park De Hoge Veluwe herhaaldelijk verricht worden (D.L.N. 73: 150-156; 74: 37-39, 259-263; 75: 182-183, 260-264; 76: 233-238).

Fig. 2. *Landkaartje* (Araschnia levana) *met Citroentjes* (Gonepteryx rhamni) ♂ en ♀. *Naar kleurenfoto.*

Tabel 1. Dagvlinderstand van Veluwse bloementuinen gedurende augustus en de eerste helft van september; vergelijking van 1974 met het voorafgegane vijfjarige tijdsbestek. Van die vijf jaren telkens in het midden de normale waarde onderstreept met links en rechts onderscheidenlijk de laagste en hoogste jaarlijkse waarde. (+ betekent minder dan 0,5)

	Gemiddelde talrijkheid		Som der hoogste aantallen	
	1974	1969 - 1973	1974	1969 - 1973
Pieridae				
1. Koolwitje	+	+ — 1 — 2	6	5 — 12 — 21
2. Knollewitje	5	3 — 7 — 11	28	23 — 42 — 72
3. Klein geaderd witje	1	2 — 5 — 9	16	20 — 42 — 73
4. Gele lucernevlinder	0	0 — + — +	0	0 — + — 1
5. Citroenvlinder	11	6 — 10 — 15	70	55 — 95 —140
Nymphalidae				
6. Dagpauwoog	6	1 — 4 — 7	60	13 — 34 — 54
7. Atalanta	4	1 — 3 — 5	27	9 — 20 — 33
8. Distelvlinder	0	0 — 1 — 4	0	0 — 13 — 34
9. Kleine vos	22	21 — 28 — 41	173	147 —222 —301
10. Gehakkelde aurelia	+	0 — + — +	2	0 — 2 — 6
11. Landkaartje	+	0 — 0 — 0	1	0 — 0 — 0
12. Bruine parelmoervlinder	0	0 — + — 1	0	0 — 3 — 16
13. Kleine parelmoervlinder	+	0 — + — +	1	0 — + — 1
Satyridae				
14. Heidevlinder	6	1 — 7 — 14	69	9 — 76 —161
15. Donker zandoogje	0	0 — + — +	0	0 — 2 — 4
16. Bruin zandoogje	1	+ — 1 — 2	8	2 — 14 — 43
17. Hooibeestje	+	0 — + — 1	1	0 — 3 — 8
18. Argusvlinder	+	1 — 2 — 3	3	10 — 19 — 28
Lycaenidae				
19. Eikepage	+	0 — + — +	3	0 — 2 — 3
20. Vuurvlindertje	1	1 — 3 — 5	13	10 — 21 — 33
21. Bruine vuurvlinder	+	+ — + — +	2	1 — 3 — 7
22. Hulstblauwtje	0	0 — + — +	0	0 — 3 — 7
23. Bruin blauwtje	+	+ — + — 1	1	1 — 2 — 5
24. Icarusblauwtje	+	+ — 1 — 3	6	2 — 10 — 25
Hesperiidae				
25. Bruin dikkopje	+	0 — + — +	2	0 — 1 — 3
26. Gestreept dikkopje	+	0 — 0 — 0	1	0 — 0 — 0
27. Kommavlinder	0	0 — + — 1	0	1 — 3 — 9
28. Bosdikkopje	+	0 — + — +	4	0 — 1 — 5

Wetenschappelijke namen der dagvlindersoorten in bovenvermelde volgorde: 1) *Pieris brassicae*, 2) *P. rapae*, 3) *P. napi*, 4) *Colias hyale*, 5) *Gonepteryx rhamni*, 6) *Inachis io*, 7) *Vanessa atalanta*, 8) *V. cardui*, 9) *Aglais urticae*, 10) *Polygonia c-album*, 11) *Araschnia levana*, 12) *Fabriciana niobe*, 13) *Issoria lathonia*, 14) *Hipparcha semele*, 15) *H. statilinus*, 16) *Maniola jurtina*, 17) *Coenonympha pamphilus*, 18) *Lasiommata megera*, 19) *Quercusia quercus*, 20) *Lycaena phlaeas*, 21) *Heodes tityrus*, 22) *Celastrina argiolus*, 23) *Aricia agestis*, 24) *Polyommatus icarus*, 25) *Thymelicus lineola*, 26) *Th. sylvestris*, 27) *Hesperia comma*, 28) *Ochlodes venatus*.

Fig. 3. *Hooibeestje* (Coenonympha pamphilus). *Naar kleurenfoto.*

In tabel 1 worden zowel de gemiddelde aantallen dagvlinders als de hoogste waarden der drie bloementuinen tezamen over augustus en de eerste helft van september vergeleken met die, samengevat voor de laatste vijf jaren (1969 t.e.m. 1973), telkens in de volgorde van laagste, normale en hoogste waarde voor dat tijdsbestek. Gezien de aanmerkelijk gedaalde verwachting, vielen de uitkomsten over het algemeen nog niet tegen, hoewel 1974 toch wel een dieptepunt te zien geeft, evenals 1970 dat deed onmiddellijk na een top in het voorafgaande jaar. Merkwaardigerwijze stemmen beide jaren ook daarin overeen, dat zij een droge en zonnige voorzomer hadden, gevolgd door een vochtige en koele julimaand. De laagste gemiddelde talrijkheid van dagvlinders, alle aangetroffen soorten tezamen genomen, werd tot nu toe in de nazomer van 1970 gevonden en wel 45 per bezoek tegenover 60 in 1974. Evenwel geven de sommen der maxima een ander beeld: onderscheidenlijk 387 tegen 304. Zulks valt toe te schrijven aan de omstandigheid, dat afgezien van juli de zomer van 1970 er in zijn geheel toch wel zijn mocht: tot dien de zonnigste sedert 1959. Dat weerspiegelde zich vooral in het optreden van de Kleine vos, welke schoenlapper weliswaar laat kwam opzetten, vandaar het lage gemiddelde aantal, maar dank zij de heerlijke nazomer, toch nog hoge waarden wist te bereiken.

De in de tabel vermelde uitkomsten worden hier als volgt samengevat. Daarbij wordt toeneming in 1974 ten opzichte van 1969-1973 met + aangegeven, indien de waarde voor het afgelopen jaar hoger is dan de normale voor genoemd vijfjarig tijdperk, en met ++, wanneer zij zelfs het maximum voor 1969-1973 overtreft. Overeenkomstig betekenen — en — —, dat de waarde voor 1974 lager ligt dan het normale, onderscheidenlijk laagste aantal voor 1969-1973. In het nu te geven lijstje heeft het eerstvermelde teken steeds betrekking op de gemiddelde

Fig. 4. *Icarusblauwtje* (Polyommatus icarus ♀ caerulea). *Naar kleurenfoto.*

De Levende Natuur 77 (9):185-190 (1974)

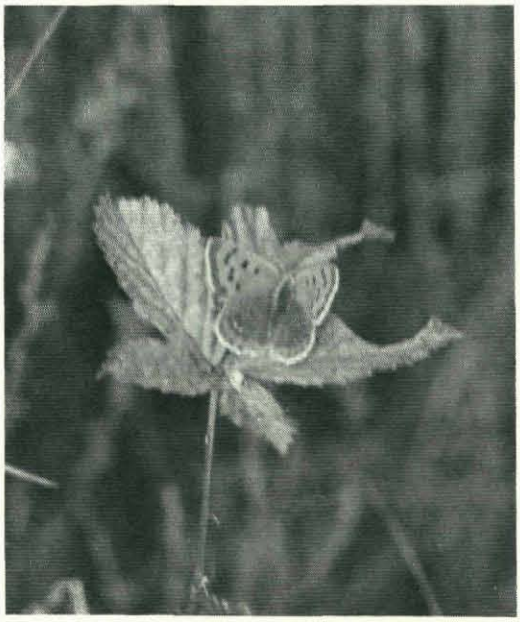

Fig. 5. *Vuurvlindertje* (Lycaena phlaeas). *Naar kleurenfoto.*

talrijkheid, het tweede op de som der hoogste aantallen: dagvlindersoorten — —, — —; dagvlinders totaal —, — —; Koolwitje —, —; Knollewitje —, —; Klein geaderd witje — —, — —; (Gele lucernevlinder —, —); Citroenvlinder +, —; Dagpauwoog +, + +; Atalanta +, +; Distelvlinder —, —; Kleine vos —, —; Gehakkelde aurelia =, =; (Landkaartje +, +); Bruine parelmoervlinder —, —; (Kleine parelmoervlinder =, =); Heidevlinder —, —; Donker zandoogje —, —; Bruin zandoogje =, —; Hooibeestje =, —; Argusvlinder — —, — —; Eikepage =, +; Vuurvlindertje —, —; Bruine vuurvlinder =, —; Hulstblauwtje —, —; Bruin blauwtje =, —; Icarusblauwtje —, —; Bruin dikkopje =, +; (Gestreept dikkopje +, +); Kommavlinder —, — —; Bosdikkopje =, +.

Uit voorgaande trieste opsomming met in den regel goede overeenstemming tussen gemiddelde en hoogste waarden, blijkt duidelijk, dat het met de vlinderbevolking van deze bloementuinen dit jaar maar minnetjes gesteld was. Zulks niet alleen wat individuentalrijkheid betreft, maar eveneens aangaande de soortenrijkdom. Vooral was het in 1974 mis met het Kleine geaderde witje, de blauwtjes en Vuurvlindertjes. De wel zeer grillig voorkomende Distelvlinder werd zelfs evenals vorig jaar in het geheel niet in de tuinen opgemerkt, elders slechts een enkele keer. Waarschijnlijk houdt dit verband met de rampzalige voedselschaarste in de gebieden bezuiden de Sahara, waar deze trekker in het voorjaar al of niet vandaan komt. Maar hoewel schaars, lichtpunten waren er toch ook! Zo deed de aan ons klimaat goed aangepaste Dagpauwoog het dit jaar zelfs uitstekend en stelde ook de uit Zuid-Europa en Noord-Afrika afkomstige Atalanta geenszins teleur. En dan was wel bijzonder verheugend onze eerste ontmoeting op de Veluwe met het ons slechts uit het zuiden en oosten van ons land bekende Landkaartje, dat op 14 augustus een Buddleja-struik bij

Fig. 6. *Bruine vuurvlinder* (Heodes tityrus). *Naar kleurenfoto.*

Sint Hubertus Slot aandeed. Overigens geen op zichzelf staande hedendaagse waarneming van deze zeldzame kapel benoorden de Rijn, immers onze redacteur Dr. J. Wilcke zag er precies een week later een in zijn enige wilde-plantentuin op Wageningen-Hoog. Misschien beloften voor de toekomst? Eveneens een ongewone verschijning in de huidige tijd vormde die Kleine parelmoervlinder, die zich bij zoel weer met bewolkte lucht te goed deed op Buddleja in het Wageningse Arboretum. Minder verrassend, niettemin bemoedigend, was, dat de Eikepage in 1974 evenzeer opviel als in de prachtige zomer van 1969.

Buiten deze tuinen door ons verrichte vlinderwaarnemingen bevestigden, dat het deze nazomer allesbehalve rooskleurig gesteld was met verschillende dagvlindersoorten. Onder meer blijkt dit zonneklaar uit de volgende vergelijking van tellingen op hetzelfde 1 kilometer lange gedeelte van de oude Rijndijk bij Lienden in de Betuwe op 25 augustus 1973 en op de 28ste van dezelfde maand in 1974. Bij de volgende opsomming van de aantallen worden telkens die van dit jaar tussen haakjes vermeld: dagvlindersoorten 8 (6); dagvlinders, ongeacht de soort, 182 (134); Knollewitje 15 (20); Klein geaderd witje 17 (3); Kleine vos 2 (12); Hooibeestje 88 (41); Argusvlinder 30 (57); Vuurvlindertje 2 (0); Bruin blauwtje 4 (0); Icarusblauwtje 24 (1). Hoewel de tellingen daar slechts eenmalig waren, in tegenstelling tot de meermalen herhaalde in de bewuste bloementuinen, spreekt het vrijwel ontbreken van beide blauwtjessoorten en het Vuurvlindertje nu toch wel voor zich. Dat de Argusvlinder, veel meer thuis zijnde in het Betuwse landbouwgebied dan op de bosrijke Veluwe, bij de Liendense telling van deze nazomer nog beter uit de bus kwam dan bij die van vorig jaar, was zonder meer een meevallertje. Ook tijdens onze grote vogel- en vlinderronde van Heteren van 18 augustus laatstleden telden wij onder de 327 dagvlinders liefst 167 Argusvlinders. Maar helaas ontbreken uit onze woonplaats nog vergelijkende kwantitatieve gegevens in de tijd, zodat van toeneming van dit bij ons gewone zandoogje sinds vorig jaar toch niet gesproken mag worden. De waarnemingen in de Veluwse bloementuinen en die bij eigen huis duiden eerder op het tegendeel voor deze dagvlindersoort.

Eindbeschouwing

Na de opvallend vlinderrijke jaren dertig en veertig met naar continentaal recept veel winterse koude en zomerse warmte volgden op weinige uitzonderingen na natte jaren met zachte winters en koele zomers, wel vooral in de zestiger jaren. Ten gevolge hiervan was zowel het grondwater als de nood onder de vlinders hoog gestegen. Maar na de uitermate natte jaren 1965 en 1966 kwam voor de kapellen, die zozeer met zon gebaat zijn, de kentering ten goede (D.L.N. 73: 150-156). Het ging weer in opgaande lijn, echter niet zonder terugslagen, te weten in 1970 (D.L.N. 74: 259-263) en in de laatste zomer, toen de zuidelijke hitte met zijn fraaie vlinders niet verder opschoof dan Frankrijk en Zuid-Duitsland. Spreken we tot slot van dit weinig opgewekte stukje de hoop uit, dat het moedgevende gezegde „Na regen komt zonneschijn" zich in de nabije toekomst voor langere tijd zal waarmaken, in het bijzonder voor de vliegvlugge kleinoden, die kapellen toch zijn.